

Μνήμων

Τόμ. 18 (1996)

Antonis Liakos, L'unificazione italiana e la Grande Idea. Ideologia e azione dei movimenti nazionali in Italia e in Grecia, 1859-1871, προλεγόμενα: Stuart Woolf

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.555](https://doi.org/10.12681/mnimon.555)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ Μ. Χ. (1996). Antonis Liakos, L'unificazione italiana e la Grande Idea. Ideologia e azione dei movimenti nazionali in Italia e in Grecia, 1859-1871, προλεγόμενα: Stuart Woolf. *Μνήμων*, 18, 227-230. <https://doi.org/10.12681/mnimon.555>

της Bildung, είτε λόγω του στερεότυπου του φασισμού ή, κατά πάσα πιθανότητα, εξ αιτίας και των δύο, είναι ζητήματα εν πολλοίς άγνωστα, που μένει να διαφωτιστούν.

Η Aleida Assmann με τη σύντομη ιστορία της τής γερμανικής ιδέας της Bildung θέλησε, πρώτα-πρώτα, να υπερβεί, όσο της ήταν δυνατό, την ιδέα που έχουν οι ίδιοι οι Γερμανοί για τον εαυτό τους και να εξετάσει τις έννοιες, τις επιρροές, τα σύμβολα τα οποία είτε το θέλουν είτε όχι τους καθόρισαν και τους καθορίζουν. Καταθέτει έτσι τη συμβολή της στην κοινωνική αυτογνωσία του λαού της, του οποίου —όπως το λέει και η ίδια— «η χιτλερική θηριωδία και η εθνική καταστροφή εξοβέλισαν τη συλλογική πολιτιστική μνήμη». Μια μνήμη που σήμερα, ειδικά, στη νέα του περιπέτεια της ενοποίησης της Γερμα-

νίας, την έχει περισσότερο ανάγκη παρά ποτέ.

Όμως, πέρα από τη γερμανική του εμβέλεια, το μικρό αυτό βιβλίο καταφέρνει να ξεπεράσει το γερμανικό παράδειγμα και να γίνει ενδεχόμενα «παράδειγμα προς μίμηση» αντίστοιχων ερευνών αναφορικά με την «κατασκευή της εθνικής μνήμης» άλλων λαών. Παρ' όλα τα γρήγορα, συχνά, συμπεράσματά του και, ενίοτε, τα ιστορικά του άλματα, θα μπορούσαμε να πούμε πως, αν μη τι άλλο, δείχνει με εντιμότητα και συνέπεια το πόσο η εθνική ταυτότητα ενός λαού δεν είναι ένα αυτοματικό δεδομένο που υπάρχει άπαξ και διά παντός —κοινοτυπία που όμως καλό είναι να αποδεικνύεται. Κι ακόμα το πόσο η «ιστορική αλήθεια» ή η «ιστορική νομοτέλεια» δεν είναι παρά «κατασκευές» το ίδιο απρόβλεπτες όπως η απροβλεψιμότητα της Ιστορίας.

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΝΕ

Antonis Liakos, *L'unificazione italiana e la Grande Idea. Ideologia e azione dei movimenti nazionali in Italia e in Grecia, 1859-1871*, προλεγόμενα: Stuart Woolf, Φλωρεντία, Aletheia, 1995, 232 σ.

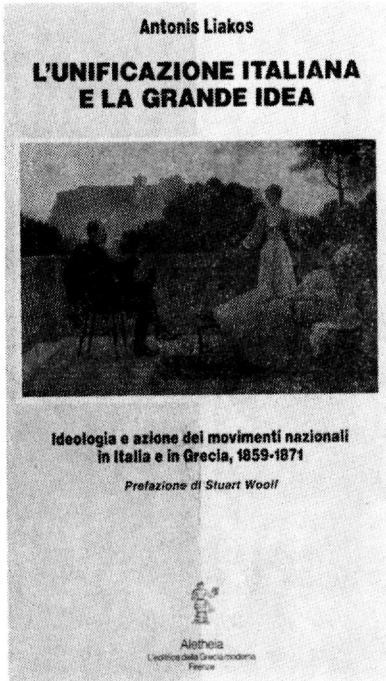
Αρκετό μελάνι έχει χυθεί για τις αρχαιοελληνικές και ρωμαϊκές σχέσεις καθώς και τις επιρροές του Βυζαντίου στην ιταλική χερσόνησο, ώστε πολλές ιστοριογραφικές προσεγγίσεις των νεώτερων σχέσεων των δυο περιοχών, που αποτέλεσαν στον 19ο αι. τα εθνικά κράτη της Ελλάδας και της Ιταλίας, φέρουν το βάρος αυτής της ιστορικής κληρονομιάς. Οι σχέσεις που εξετάστηκαν στηρίχθηκαν κυρίως στη λογοτεχνία, την εκπαίδευση, την τέχνη, με κύριο γεωγραφικό υπόβαθρο τις βενετοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, ενώ παράλληλα το ιστοριογραφικό ενδιαφέρον εστιάστηκε στους θύλακες της ελληνικής διασποράς που είχαν δημιουργηθεί στην ιταλική χερσόνησο.

Το βιβλίο του Α. Λιάκου αποτελεί μια

ξεχωριστή προσέγγιση στο μεγάλο γενικό θέμα των ελληνο-ιταλικών σχέσεων. Πρόκειται για την ιταλική έκδοση της διδακτορικής διατριβής του, που είχε εκδοθεί στα ελληνικά το 1985. Την τελευταία 15ετία ο συγγραφέας με τις έρευνές του σε δημόσια ελληνικά και ιταλικά αρχεία και τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας εμπλούτισε το αρχικό σχήμα της διδακτορικής διατριβής του, έτσι ώστε η ιταλική έκδοση να αποτελεί το πληρέστερο σώμα αυτής της μελέτης σήμερα. Το βιβλίο αντιμετωπίζει συνολικά την πολιτικο-ιδεολογική σχέση του πολιτικού κόσμου και των διανοουμένων στην Ελλάδα και στην Ιταλία στην περίοδο του παράλληλου περίπου χρονικά στρατιωτικού και πολιτικού αγώνα για την

εθνική και κρατική ολοκλήρωση των δύο χωρών. Τα συμβατικά χρονικά όρια της μελέτης, 1859-1871, ακολουθούν περισσότερο την ιταλική πολιτική περιοδολόγηση.

Το βιβλίο αποτελείται από τέσσερα μέρη, εκτός από την εισαγωγή στο θέμα της ελληνικής Μεγάλης Ιδέας και τον επίλογο που τιτλοφορείται «Το ύφος της πολιτικής». Η επιλογή να τελειώσει το βιβλίο με παράθεμα από τον θεωρητικό της εξωκοινοβουλευτικής ιδεολογίας της ιταλικής παλιγγενεσίας Carlo Pisacane, θέτοντας

συγχρόνως το πρόβλημα της σχέσης του επαναστάτη με την έννοια της ανατροπής και της κρατικής διαχείρισης, σίγουρα δεν είναι μια τυπική έξοδος από το βιβλίο. Το πρώτο μέρος του βιβλίου διαπραγματεύεται το πρόβλημα («Ελλάδα») στην ιταλική πολιτική σκέψη, το δεύτερο τα ιταλικά μηνύματα στην Ελλάδα, το τρίτο τις επίσημες ελληνο-ιταλικές συνεργασίες και το τελευταίο τις ποικίλες στρατιωτικές εθελοντικές συνεργασίες που πλαισίωσαν τις πολιτικές πρωτοβουλίες.

Τα στρατιωτικά γεγονότα που σημάδεψαν την παρουσία της Ιταλίας στον ελληνικό χώρο είναι αυτά του 1821, 1866, 1897, 1912, ενώ αντίστροφα τα πολιτικοστρατιωτικά γεγονότα που σηματοδοτούν χρονικά την ελληνική παρουσία στην Ιταλία είναι αυτά του 1830, 1848, 1859-62. Αυτή η σχηματική περιοδολόγηση μας προσφέρει και μια ευκολότερη παρακολούθηση των δαιδάλων της πολιτικής και των συνομοσιών γύρω από τα συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα. Οι περισσότεροι παραλληλισμοί που γίνονται στην Ελλάδα και στην Ιταλία τον 19ο αι. στηρίζονται στο ιδεολόγημα της ιστορικής αποστολής των δύο λαών. Η ανάγνωση του βιβλίου του Α. Λιάκου μπορεί να χαράξει μια πρόταση που δεν προβάλλεται με έμφαση σ' αυτό: παρόλο τον παράλληλο περίπου χρονικά αγώνα για την εθνική και κρατική ολοκλήρωση των δύο χωρών, η πολιτική σκέψη των δύο χωρών ελάχιστα συναντήθηκε. Θεωρητικοί της ιταλικής παλιγγενεσίας, όπως ο G. Mazzini, ο C. Balbo, ο C. Pisacane —με εξαίρεση τη συγκεκριμένη στρατιωτική δράση του G. Garibaldi— αστόχησαν με τη σκέψη τους να συμπεριλάβουν στον πολιτικό τους λόγο το αίτημα της ελληνικής παλιγγενεσίας. Ο ίδιος ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι ο ιταλικός πολιτικός λόγος εμπλούτισε την ευρωπαϊκή πολιτική σκέψη (σ. 22). Εξάλλου οι επιπτώσεις των πολιτικών επιλογών του Καβούρ και η περιθωριοποίηση της αριστερής πολιτικής έκφρασης του Risorgimento αναγνωρίζονται μέχρι σήμερα στην Ιταλία. Ο ελληνικός πολιτικός λόγος εξαιτίας της ιδεολογικής καχεξίας του έμεινε προσκολλημένος για μεγάλο χρονικό διάστημα στη Μεγάλη Ιδέα, δηλ. την ανασύσταση μιας ελληνικής αυτοκρατορίας με κέντρο την Κωνσταντινούπολη και την εξάπλωση του ελληνικού πολιτισμού με κύρια όπλα το κράτος και την ορθόδοξη εκκλησία (σ. 19, 129), υπόθεση που έκλεισε οριστικά το 1922.

Πέρα από την κοινή αναφορά και σύγκλιση στις γενικές αξίες της ελευθερίας,

της αρχής των εθνικοτήτων και στην ιστορική αποστολή των δύο λαών, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για μια ανοολοκλήρωτη πολιτική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών. Η συνάντηση έγινε συχνά μέσω ενός τρίτου μεσολαβητή, των ιδεών της γαλλικής επανάστασης. Είναι εμφανής πράγματι ένας πολιτικός ακτιβισμός την περίοδο 1859-62, που ενισχύεται με την ιταλική υποψηφιότητα στον ελληνικό θρόνο, με τα κομμάτια της δράσης, θέματα τα οποία αναλύονται πλήρως από τον συγγραφέα. Ένας σχηματικός διαχωρισμός βοηθά στην κατανόηση των περίπλοκων ιστοριογραφικών αναζητήσεων, που αφορούν από τη μια μεριά το στρατιωτικό πεδίο δράσης στο οποίο εντάσσεται και όλη η υπόθεση του εθελοντισμού, και από την άλλη το πολιτικο-ιδεολογικό επίπεδο. Δεν πρόκειται εδώ για μια επιχειρησιακή μεθοδολογική αντιπαράθεση: διακρίνεται όμως ένα επίπεδο άτυπης στρατιωτικής συνεργασίας και ένα επίπεδο ιδεολογικο-πολιτικής συνομιλίας, το οποίο συχνά χρησιμοποιεί «στρατιωτικού» τύπου παραδείγματα. Ακόμη σε περιόδους ιδεολογικής φρόνισης, όπως το 1848, οι πρωταγωνιστές στηρίχτηκαν στη στρατιωτική δράση με αποκορύφωμα τις μετέπειτα γαριβαλδινές συμμετοχές στο ελληνικό 1866 και 1897.

Η ελληνική επανάσταση του 1821, ένα στρατιωτικό γεγονός, υπήρξε ένα από τα δυνατότερα σημεία αναφοράς της ιταλικής παλιγγενεσίας και αυτό οφειλόταν και στη χρονική σύμπτωση: είχε προηγηθεί. Αυτό και μόνο ως γεγονός έφτανε για να την καταστήσει σημείο αναφοράς. Πράγματι το πατριωτικό σκέλος της επανάστασης του 21, η αιματηρή πλευρά των γεγονότων ήταν αυτά που άγγιξαν τον ολιγάριθμο ιταλικό φιλελληνισμό (σ. 23).

Η εθνική υπεροψία του G. Mazzini, η θεοκρατική πολιτική σκέψη του Dio e Popolo, βασισμένη στον φιλελεύθερο καθολικισμό, ήταν δύσκολο να βρει ανταπόκριση στο ελληνικό πολιτικό αίτημα. Περιορίστηκε σε κάποιες ιδιόρρυθμες φυσιογνωμίες του ελληνικού 19ου αιώνα, όπως ο Π. Πα-

νάς και στην καλύτερη περίπτωση ο Α. Ρηγόπουλος. Εξάλλου η γνώση του G. Mazzini για τη σύγχρονη του ελληνική πραγματικότητα ήταν έμμεση (σ. 40). Πού να ριζώσει η ιδέα της βαλκανικής συνομοσπονδίας του Mazzini, όταν το κάθε βαλκανικό κράτος έτρεχε πίσω από το δικό του εθνικό όραμα. Πώς να παραμεριστεί η ελληνική πεποίθηση ότι η Ρωσία λειτουργούσε ως απελευθερωτική δύναμη; Γι' αυτό, όταν το 1866 ο G. Mazzini τροποποίησε τις θέσεις του ως προς την εχθρική στάση της υπερδύναμης Ρωσίας, ήταν αργά: δεν υπήρχαν ιταλοί πρόσφυγες και πράκτορες στο ελληνικό έδαφος για να καλλιεργήσουν τις ιδέες του, και τα Ιόνια νησιά είχαν απελευθερωθεί κάτω από την ισοπεδωτική ενότητα του ελληνικού κράτους. Επιπλέον η Ελλάδα έμπαινε στην περιπέτεια των ύστερων απελευθερωτικών της αγώνων, πεδίο ανοικτό για τις γαριβαλδινές εθελοντικές συμμετοχές στον ελληνικό απελευθερωτικό αγώνα.

Στην πολιτική κονίστρα η Ιταλία πάλαιψε και κέρδισε στο πολιτικό παιχνίδι του Κριμαϊκού πολέμου, σε αντίθεση με την Ελλάδα. Ο συγγραφέας ξετυλίγει με μαεστρία την πολιτική του Καβούρ, του πολιτικού δεξιότεχνη της ιταλικής ενοποίησης, σε σχέση με την ονομαζόμενη Questione di Oriente (σ. 27-32). Τα σχέδια της βαλκανικής συνεργασίας και συνομοσπονδίας είναι από τα πιο ενδιαφέροντα θέματα που διατρέχουν πολλά σημεία του βιβλίου, στα οποία εμπλέκονται ο N. Tommaseo, ο M. A. Canini, ο G. Mazzini και ο G. Garibaldi, παράλληλα με τα ποικίλα σχέδια που εξυφαίνονται από Πολωνούς και Ούγγρους, με ελάχιστη ανταπόκριση στην Ελλάδα. Μετά την πολιτική όξυνση του Κριμαϊκού πολέμου η ελληνική κοινωνία οδηγείται σε μια δυτικού τύπου αστική πολιτειακή κρίση του 1859-62, που οδήγησε στην έξωση του βασιλιά Όθωνα. Ήταν η κρίση που την έφερε κοντά στις ιταλικές πολιτικές αναζητήσεις. Πάντως το πολιτειακό πρόβλημα εξετάστηκε με διαφορετικές ταχύτητες από την εθνική πολι-

τική σκέψη στις δύο χώρες και το 1859-62 αποτέλεσε, νομίζω, μια πολιτική συγκυρία χωρίς παρελθόν και μέλλον.

Η ιστορία του εθελοντικού κινήματος στις δύο χώρες, ιδιαίτερα του ελληνικού, είναι αποκαλυπτική της άτυπης στρατιωτικής βάσης τους, στο πλαίσιο της οποίας θεωρητικά υπολείμματα της προηγούμενης φάσης του αγώνα του 1821 ξαναενεργοποιούνται. Όσον αφορά τις Επιτροπές δράσης (Comitati d'azione), την αριστερή έκφραση του κινήματος της ιταλικής παλιγγενεσίας, αυτές εμπίπτουν στην τροχιά των ποικίλων συνομοτικών κινήσεων του 19ου αι., οι οποίες έπαιζαν συμπληρωματικό ρόλο ή μερικές φορές αντικατέστησαν την επίσημη κρατική πολιτική (σ. 123).

Τελικά όσο και αν θα θέλαμε να ισοσκελίσουμε την επίσημη πολιτική συνεργασία και τη συνομιλία των διανοουμένων των δύο χωρών με τη δράση των εθελοντών και των επιτροπών δράσης, είναι φανερό ότι ούτε ο Καβούρ, ούτε ο Mazzini διέσδυσαν στην ελληνική πραγματικότητα, όσο ο Garibaldi και ο μύθος του, και αυτό γιατί ο κάθε υποδουλωμένος μπορούσε να προσαρμόσει το μοντέλο του Garibaldi στις ανάγκες του. Έτσι στην ελληνική περίπτωση ο Garibaldi προσομοιάζεται με τους ήρωες του 1821 (σ. 108-9). Όσο για το κοινωνικό αίτημα του Carlo Pisacane, αυτό έμεινε μετέωρο και στην ιταλική πολιτική ζωή.

ΜΑΡΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΟΥ